

СУБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ЗАХИСТ ЇХНІХ ПРАВ ВІДПОВІДНО ДО ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

THE PROPERTY RIGHT'S SUBJECTS AND PROTECTION OF THEIR RIGHTS UNDER THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE

Блажівська Н.С.,
докторант

Інституту законодавства Верховної Ради України

Стаття присвячена розкриттю суб'єктів права власності на підставі аналізу рішень Європейського суду з прав людини та особливостей захисту їхніх прав. Досліджується поняття «жертва» порушень прав відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У статті на основі аналізу практики Європейського суду з прав людини зроблено висновок про те, що держава у певних випадках відповідає за дії не лише державних органів, а й приватних організацій.

Ключові слова: суб'єкти, право власності, Перший Протокол, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини.

Стаття посвячена раскрытию субъектов права собственности на основании анализа решений Европейского суда по правам человека и особенностей защиты их прав. Исследуется понятие «жертва» нарушения прав в соответствии с Конвенцией о защите прав человека и основных свобод. В статье на основе анализа практики Европейского суда по правам человека сделан вывод о том, что государство в определенных случаях отвечает за действия не только государственных органов, но и частных организаций.

Ключевые слова: субъекты, право собственности, Первый Протокол, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Европейский суд по правам человека.

The article is devoted to the disclosure of property right's subjects of on the basis of an analysis of European Court of Human Rights judgments and peculiarities of the protection of their rights. The concept of "victim" of rights' violations under the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is researched. There is concluded in the article on the analysis of the European Court of Human Rights practice that in certain cases the state is responsible for the actions of not only public authorities, but also private organizations.

Key words: subjects, property right, the First Protocol, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Стаття 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Перший Протокол) до суб'єктів права на захист власності відносить фізичних і юридичних осіб, які є жертвами порушення їхніх прав у розумінні статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), відповідно до якої Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) може приймати скарги від будь-якої фізичної особи, будь-якої неурядової організації чи будь-якої групи приватних осіб, які стверджують, що є жертвами порушення однією із країн-учасниць їхніх прав, визнаних у Конвенції або у протоколах до неї [1]. При цьому країни-учасниці Конвенції зобов'язуються жодним чином не перешкоджати ефективному здійсненню права на звернення в Європейський суд [2].

Метою цієї статті є розкриття суб'єктів права власності та особливостей захисту їхніх прав на підставі аналізу рішень Європейського суду у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб визнати особу жертвою, вона повинна зазнати порушення, тобто оскаржуване діяння повинно безпосередньо стосуватися її прав (про це йдеться, зокрема, у рішеннях Європейського суду у справах «Burden and Burden v. the United Kingdom» [3], «Lierapjnieks v. Latvia» [4]). Крім того, у рішенні у справі «Klass

and others v. Germany» [5] Європейський суд вказав, що ст. 25 Конвенції вимагає, щоб кожен окремий заявник фактично був жертвою порушень, про які він заявляє.

Прецедентна практика Європейського суду виходить з того, що під жертвою, відповідно до ст. 34 Конвенції, розуміють особу, чії права безпосередньо були порушені оскаржуваною дією чи бездіяльністю (рішення Європейського суду у справах «Makarova and others v. Russia» [6], «L.L. v. France» [7], «Savenko v. Russia» [8]), або особу, яка піддається ризику постраждати від оскаржуваних дій чи бездіяльності (рішення Європейського суду у справі «Nasrulloev v. Russia» [9]).

Так, у рішенні у справі «Senator Lines Gmbh against Austria, Belgium, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, The Netherlands, Portugal, Spain, Sweden and The United Kingdom» [10] стосовно питання прийнятності Європейський суд підкреслив, що заявник може бути потенційною жертвою порушення, наприклад, коли він не міг довести, що оскаржувані законодавчі норми дійсно були застосовані щодо нього внаслідок секретного характеру дозволених ними заходів (про це також згадується у рішенні Європейського суду у справі «Klass and others v. Germany» [5]), або коли було прийнято рішення про видворення іноземного громадянина, яке не було виконане, але реалізація якого

б привела б до ситуації, в якій він зазнав би повождення, що суперечить ст. 3 Конвенції, і є втручанням у здійснення його права, закріпленого ст. 8 Конвенції (рішення Європейського суду у справі «Soering v. the United Kingdom» [11]). У будь-якому випадку заявник для визнання жертвою порушення повинен представити обґрунтований і переконливий доказ ймовірності того, що порушення, яке стосується його особисто, матиме місце; простої підозри чи припущення недостатньо.

Таким чином, Європейський суд, інтерпретуючи поняття «жертва» за змістом ст. 34 Конвенції не обмежується чисто формальним підходом, а виходить з аналізу обставин конкретної справи, допускаючи, що закон може порушувати права окремих осіб, якщо вони підпадають під його дію навіть у разі відсутності яких-небудь конкретних заходів щодо його застосування (рішення Європейського суду у справі «Klass and others v. Germany» [5]).

Яскравим прикладом на підтвердження вищезазначеного може слугувати рішення Європейського суду у справі «Burden and Burden v. the United Kingdom» [3], в якій Європейський суд відхилив аргумент влади Об'єднаного Королівства про те, що скарга є передчасною і гіпотетичною, оскільки обов'язок сплачувати податок на спадщину ще не виник і може взагалі не виникнути ніколи, внаслідок чого заявники не можуть претендувати на статус жертв порушення. У свою чергу, Європейський суд дійшов висновку, що з огляду на похилий вік заявників і досить високу ймовірність того, що одній з них прийдеться сплачувати податок на спадщину після смерті іншої, вони мають право заявляти, що оскаржуваний закон безпосередньо стосується їхніх прав.

Необхідно зазначити, що жертвами порушення згідно зі ст. 1 Першого Протоколу можуть виступати також державні особи. Так, у справі «The Former King of Greece and others v. Greece» [12] скарга була подана колишнім правлячим монархом і членами колишньої королівської сім'ї у зв'язку із позбавленням заявників належного їм майна без жодної компенсації з боку держави. Влада Греції стверджувала, що оскаржувана власність нерозривно пов'язана з інститутом глави держави і тому не підпадає під поняття «власність», що охороняється ст. 1 Першого Протоколу. Аналізуючи надані аргументи, Європейський суд зазначив, що хоча королівська власність володіє своєрідним статусом, той факт, що Греція не представила на розгляд законодавчих норм, які регламентують її статус, перешкоджає Європейському суду зробити висновок, що вона володіла так би мовити квазідержавним характером, тобто ніколи не належала колишній королівській сім'ї.

У той же час, суддею Г. Кумантос, до якого приєднався суддя Б. Цупанчич, було підготовлено Особливу думку, відповідно до якої ст. 1 Першого Протоколу не може застосовуватися щодо власності, наданої певним особам у зв'язку з виконанням ними державних обов'язків, навіть якщо така власність регламентується нормами приватного права. У подібних випадках власність підпадає під дію змішаного

режиму – частково державного і частково приватного, що виключає застосування ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції.

У деяких випадках «жертвою» порушення у виключних випадках відповідно до Конвенції може бути і юридична особа (рішення Європейського суду у справах «Olczak v. Poland» [13], «Pokis v. Latvia» [14]), зокрема тоді, коли компанія не може звернутися зі скаргою в Європейський суд через свої органи, створені на підставі статуту, або у випадку ліквідації чи банкрутства – через своїх ліквідаторів чи управляючих конкурсною масою (рішення Європейського суду у справі «Nosov v. Russia» [15]). У той же час, подання індивідуальної скарги учасником (акціонером) юридичної особи допускається лише тоді, коли юридична особа складається лише з одного учасника (акціонера) і у тій мірі, в якій це стосується оскаржуваних заходів, вжитих щодо його компанії (рішення Європейського суду у справі «Nosov v. Russia») [15].

Питання про поняття жертви у розумінні статті 34 Конвенції має і зворотню сторону, а саме – чії дії можуть розглядатися як порушення прав, гарантованих Конвенцією. Зрозуміло, що Європейський суд може приймати скарги від осіб, які стверджують, що є жертвами порушення однією із Високих Договірних Сторін їхніх прав, визнаних у Конвенції або у протоколах до неї. Таким чином, Європейський суд покликаний розглядати порушення прав з боку держав-учасниць Конвенції. Держава в особі своїх органів відповідає за дії останніх, а не за дії приватних осіб. Про це йдеться, зокрема, у рішенні Європейського суду у справі «Reynbakh v. Russia» [16]. Аналогічний висновок міститься і у постанові Європейського суду у справі «Bobrova v. Russia» [17].

Проте відповідальність держави не обмежується тільки діями державних органів. Навіть приватна неурядова організація може нести відповідальність за порушення прав, гарантованих Конвенцією, у разі, якщо організація перебуватиме у власності держави чи буде їй підконтрольна (рішення Європейського суду у справах «Reynbakh v. Russia» [16], «Grigoryev and Kakaurova v. Russia» [18], «Shlepkina v. Russia» [19]).

Вироблений Європейським судом підхід може застосовуватись і щодо муніципальних підприємств і установ, що знайшло своє підтвердження у постанові Європейського суду у справі «Yavorivskaya v. Russia» [20]. Обставини справи стосувались вимог заявника до муніципального закладу охорони здоров'я про компенсацію шкоди, завданої неналежним лікуванням. Попри те, що відповідно до ст. 1 Конституції Російської Федерації органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади, Європейський суд, аргументуючи прийняте рішення, підкреслив, що поняття «державна організація» поширюється не лише на центральні органи державної влади; у країнах з децентралізованою системою управління це поняття поширюється на будь-які органи влади, які виконують суспільно значущі функції.

Крім того, Європейський суд приймав рішення про відповідальність держави за її дії навіть у випадку,

коли така особа не є державним службовцем відповідно до національної правової системи держави-відповідача. Так, у справі «Gladysheva v. Russia» [21] заявниця була позбавлена у судовому порядку державою в особі Департаменту житлової політики і житлового фонду міста Москви придбаної нею квартири у зв'язку з тим, що первісний власник у результаті шахрайських дій незаконно приватизувала квартиру, яка належала на умовах соціального найму її померлому чоловіку. У процесі судового засідання було встановлено, що громадянка під час приватизації надала підроблене свідоцтво про укладення шлюбу. Національним судом було прийнято рішення про виселення заявниці без виплати жодної компенсації та надання іншого житлового приміщення навіть на умовах соціального найму і повернення квартири. Європейський суд визнав факт порушення ст. 1 Першого Протоколу, відхиливши аргументи влади про те, що цей спір стосується участі держави у приватному порядку, а не у публічному, мотивувавши це тим, що у цій ситуації ризик помилки з боку державного органу повинна нести держава, органи якої не перевірили оригінальність наданих документів.

Так, варто звернути увагу також на рішення Європейського суду у справі «Kotov v. Russia» [22]. Відповідно до обставин справи заявник був вкладником одного з комерційних банків, стосовно якого було розпочато процедуру банкрутства. Заявник разом з іншими вкладниками банку відносився до категорії кредиторів, які мали право на пріоритетне задоволення своїх вимог, але комітет кредиторів прийняв рішення про пріоритетне задоволення вимог й інших категорій осіб, які не були наділені таким правом відповідно до чинного законодавства. Рішення було виконано конкурсним управляючим, у результаті чого вимоги заявника були задоволені лише частково, у той час як значне коло осіб, які не володіли правом на пріоритетне погашення заборгованості, отримали відшкодування у повному розмірі. Дії конкурсного управляючого згодом були визнані національним судом незаконними, однак заявник не зміг отримати відшкодування, оскільки будь-які активи банку на момент прийняття судового рішення були відсутні. Спроби заявника притягти до відповідальності конкурсного управляючого також не увінчалися успіхом. У цій ситуації Європейський суд зазначив, що конкурсний управляючий може розглядатися як представник держави, враховуючи його правовий статус. Так, конкурсні управляючі реалізують публічну владу і наділені обов'язком встановлення справедливої рівноваги між вимогами загального інтересу і захистом фундаментальних

прав особи. У зв'язку із зазначеним на державу може покладатися обов'язок відповідати за їхні дії.

Проаналізувавши обставини згаданої вище справи, Європейський суд можна звинуватити у певному нівелюванні меж приватного і публічного. Якщо включення муніципального рівня влади у державний з урахуванням наднаціонального статусу Європейського суду і завдань, які стоять перед ним, є цілком виправданим, то віднесення приватного інституту банкрутства до сфери публічного права видається дещо некоректним. Однак не зовсім логічний, на перший погляд, підхід Європейського суду дозволяє дещо по-іншому поглянути на питання балансу публічних і приватних інтересів, розгледівши за ним баланс лише одних приватних інтересів. Питання балансу приватних інтересів є особливо важливим для національного правозастосувача, адже, по-перше, підвідомчість Європейського суду не дозволяє розглядати таку категорію справ; по-друге, саме національна правова система покликана, насамперед, захищати права своїх громадян. Крім того, позиція Європейського суду у справі «Kotov v. Russia» є актуальною у світлі тенденції переходу від адміністративно-командних методів управління у певних сферах діяльності суб'єктів цивільного обігу до принципів самоорганізації.

При цьому необхідно зазначити, що заявник втрачає статус жертви, якщо національні органи однозначно або по суті визнають порушення Конвенції і надають за нього йому відповідну та достатню компенсацію. Про це йдеться, зокрема, у рішенні Європейського суду у справі «East/West Alliance Limited» проти України» [23].

Висновки. Отже, на підставі викладеного, можна підсумувати, що механізм, передбачений Конвенцією, розрахований на ситуації захисту прав громадян і юридичних осіб, які зазнають безпосереднього порушення своїх прав з боку держави. Європейський суд визнає свою компетенцію під час розгляду спорів проти країн-учасниць Конвенції. При цьому він не пов'язує можливість застосування міжнародного документа з формальними особливостями національного державного устрою, однаково визнаючи відповідальність країни-учасниці за дії її органів, наділених публічними повноваженнями, незалежно від рівня влади. Крім того, держава відповідає за дії не тільки носіїв публічної влади, але і неурядових організацій, коли останні не володіють достатньою організаційною, функціональною чи фінансовою незалежністю, зокрема, виконують суспільно значущі функції під ефективним контролем держави чи беруть участь у реалізації владних повноважень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 20.03.1952 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_535.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Справа «Burden and Burden v. the United Kingdom»: рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-86146&filename=001-86146.pdf&TID=ocxuhprrxgi>.
4. Справа «Lierajnieks v. Latvia»: рішення Європейського суду з прав людини від 2 листопада 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["37586/06"\],"itemid":\["001-101910"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

5. Справа «Klass and others v. Germany»: рішення Європейського суду з прав людини 6 вересня 1978 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57510"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
6. Справа «Makarova and others v. Russia»: рішення Європейського суду з прав людини від 24 лютого 2005 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["7023/03"\],"itemid":\["001-68415"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
7. Справа «L.L. v. France»: рішення Європейського суду з прав людини від 10 жовтня 2006 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legal-tools.org/en/browse/record/8dfb7a/>.
8. Справа «Savenko v. Russia»: рішення Європейського суду з прав людини від 14 червня 2007 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/savenko-protiv-rossyjskoj-federatsyy/>.
9. Справа «Nasrulloev v. Russia»: рішення Європейського суду з прав людини від 11 жовтня 2007 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/pdfid/473ac7512.pdf>.
10. Справа «Senator Lines Gmbh against Austria, Belgium, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, The Netherlands, Portugal, Spain, Sweden and The United Kingdom»: рішення Європейського суду з прав людини від 10 березня 2004 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/04_2/Senator_EU_ZE.pdf.
11. Справа «Soering v. the United Kingdom»: рішення Європейського суду з прав людини від 7 липня 1989 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUR5710/h10/undervisningsmateriale/5nov_Soering-v-UK.pdf.
12. Справа «The Former King of Greece and others v. Greece»: рішення Європейського суду у справі від 23 листопада 2000 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-59051"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
13. Справа «Olczak v. Poland»: рішення Європейського суду у справі від 7 листопада 2002 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/30417.96-en-20021107/>.
14. Справа «Pokis v. Latvia»: рішення Європейського суду у справі від 5 жовтня 2006 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/528.02-en-20061005/>.
15. Справа «Nosov v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 20 жовтня 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/30877.02-en-20051020/>.
16. Справа «Reynbakh v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 29 вересня 2005 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4542537>.
17. Справа «Bobrova v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 17 листопада 2005 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/24654.03-en-20051117/>.
18. Справа «Grigoryev and Kakaurova v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 12 квітня 2007 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4527376>.
19. Справа «Shlerkin v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 1 лютого 2007 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/3046.03-en-20070201/>.
20. Справа «Yavorivskaya v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 13 травня 2004 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/34687.02-en-20040513/>.
21. Справа «Gladysheva v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 6 грудня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/CASE%20OF%20GLADYSHEVA%20v.%20RUSSIA.pdf>.
22. Справа «Kotov v. Russia»: рішення Європейського суду у справі від 4 травня 2006 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4548371>.
23. Справа «East/West Alliance Limited» проти України»: рішення Європейського суду від 23 січня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_994.